

ДЕРЖАВНИЙ ПРИРОДНИЙ ЗАПОВІДНИК "ЄЛАНЕЦЬКИЙ СТЕП"

У статті викладено історію створення, стан і завдання державного природного заповідника "Єланецький степ". Додається також характеристика рослинного і тваринного світу на території заповідника.

Нині особливо гостро постало питання про збереження комплексу рослинних угруповань, що з давніх-давен називається "Степ" (зокрема, його ділянка Єланецький степ), і є безцінним природним скарбом української нації. У 1978 р. було запропоновано всі сільськогосподарські роботи на цій території припинити і розпочати будівництво Будинку природи [2].

За 18 км від села Калинівка Єланецького району Миколаївської області, прямо в степу, почали

будувати сучасний будинок, в якому планувалося розмістити наукову бібліотеку, зал для колекцій і гербаріїв, їдальню.

Восени 1982 р. будівництво Будинку природи було закінчено, і відразу ж постало питання про створення на території степу зоопарку, який відобразив би повний спектр тваринного світу степової зони і дозволив би здійснювати акліматизацію рідкісних тварин, наприклад, бізонів. Перед тим, як завезти сюди диких тварин, наукові співробітники

біосферного заповідника "Асканія-Нова" вивчили природно-кліматичні умови та місцеву кормову базу і дійшли висновку, що бізони, туркменські кулани, лані, плямисті олені, муфлони здатні пристосуватися до умов Єланецького степу, але для цього треба побудувати спеціальні вольєри і загородити 96 га площі. Це місце було оголошено заказником обласного значення [3].

10 березня 1994 р. був виданий Указ Президента України про резервацію в Правобережному степу республіканської заповідної зони під назвою "Єланецький степ", а в 1996 р. згідно з Указом Президента України за № 576/96 від 17 липня 1996 р. було створено Державний природний заповідник "Єланецький степ", підпорядкований Міністерству охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки України [5].

Заповідник знаходиться в Миколаївській області на території Єланецького і Новоодеського районів. Він розташований на землях Єланецького держлісгоспу та КСП "Червона Україна", а також на землях КСП ім. Фрунзе Новоодеського району. Загальна площа становить 1675,7 га і складається з чотирьох відділків: Прусакової балки, Орлової балки, балки Роза, Вовчої балки.

Серед актуальних завдань заповідника чільне місце посідає проблема вивчення і збереження біологічного різноманіття видів живих організмів. Загальна спрямованість антропогенних навантажень на біогеоценози спричиняє руйнування або зникнення трофічних ланцюгів, різке зменшення кількості видів. Як наслідок — продуктивність екосистем знижується.

Не менш важливою з наукової точки зору є проблема відновлення природного стану зруйнованих людиною екосистем. Яким шляхом піде процес відновлення, скільки це забере часу і, нарешті, чи можливе взагалі відтворення природних екосистем, подібних до первісних, після тривалого господарського використання? Саме для розв'язання цих наукових завдань і був створений природний заповідник "Єланецький степ".

Заповідник розташований у межах Вознесенсько-Новобузького геоботанічного району різнотравно-ковилово-типчаківих степів та подових луків. Цей район відноситься до Бузько-Дніпровського геоботанічного округу смуги різнотравно-типчаківих степів Приазовсько-Чорноморської (Поетичної) степової провінції Європейсько-Азіатської степової області. Основною рисою рослинного покриття території заповідника, що обумовлює величезну цінність фітоценозів, є перехідний характер рослинності між степом справжнім і степом сухим. До того ж значна частка серед рослин тут належить петрофітним видам, що тяжіють до скелястих відкладень. Ця група представлена великою кількістю ендеміків, а також видами, що підлягають охороні.

На території заповідника виявлено 450 видів рослин, із них ендеміки — 31 вид, 6 видів, які занесені до Червоної книги України — це 5 видів ковилів, сон-трава, астрагали, ломиніс цілолистий, карагана скіфська, брандушка різнокольорова, тюльпан бурський, півник понтичний, півник солелюбний та реліктова рослина зміївка розчепірена [5].

Наші ботанічні дослідження були спрямовані на вивчення двох основних питань: ознайомлення та інвентаризація списку відділів судинних рослин і вивчення процесу відновлення природного стану рослинних угруповань після антропогенного навантаження. Ці питання є дуже складними і розбиваються на ряд завдань. Перше — це пошук та детальний опис "природних еталонів" рослинних угруповань для основних типів асоціацій степової зони. Друге — детальний опис стадії демуатації агроценозів. Головні труднощі полягають у деталізації визначення поняття "бур'янова асоціація", оскільки необхідно безпомилково відрізнити демуатацію, що є типовою суцесією агроценозів, від флуктуацій, обумовлених кліматичними умовами.

Найбільш різноманітними фітокомплексами характеризуються формації, які заросли чагарниками (де домінують глід одноматочковий, шипшина собача), та деревами (в'яз польовий).

Порівняльна характеристика рослинних асоціацій новоутворених перелогів та різних ділянок степу була проведена за такими показниками: загальна кількість видів, основні домінантні види, наявність рідкісних (червонокнижних) видів.

За результатами польових досліджень встановлено, що найбідніші за видами є ділянки свіжих дворічних перелогів. Це типові бур'янові асоціації, де домінують будяк рожевий в комплексі з гірчаком жовтим і хрінницею смердючою — всього 14 видів [4].

Семирічні перелоги характеризуються дещо більшою кількістю видів, серед яких домінує буркун лікарський. У складі асоціації з'являються суто степові види, такі як ковила волосиста та астрагал шерстистоквітковий [4].

У ковиловому Єланецькому степу росте 45 видів рослин, серед яких домінують різні види ковил, бобові (люцерни та астрагали), рідкісні види утворюють досить значні популяції — астрагали, півник понтичний [4].

У петрофітному степу схилів росте 40 видів рослин. Вапнякові брили не зайняті вищими рослинами. Тут домінують костриця валіська, пірий гребінчастий. Рідкісні види утворюють значні популяції — ломиніс цілолистий або зустрічаються окремі екземпляри [4].

У Лучних асоціаціях днища балок нараховується 26 видів. Щільність заповнення поверхні ґрунту рослинами найвища. Дуже щільна підстилка, потужність шару досягає 10 см. Тут спостеріга-

ється абсолютне домінування пирія повзучого. Рідкісні види практично відсутні [4].

При вивченні видового складу герпетофауни заповідника було знайдено один екземпляр квакші деревної. Цей вид амфібій не згадується в літопису даної природної арени. Було виявлено 4 особини полоза чотиризмугого (*Elaphe quatuorilinet*), занесеного до Червоної книги, і 5 примірників *Natrix natrix* (L.), три особини відносяться до підвиду *N. natrix persia* (Pall) і дві до підвиду *N. natrix natrix* (L.) [1].

Маршрутним методом визначили чисельність фонових видів заповідника *Lacerta agilis* (L.) на двох ділянках. Підрахунок проводився в ранковий час у місцях концентрації на схилах балок. Довжина маршруту — 1 км. У балці Роза кількість врахованих особин — 33, в Прусаковій балці — 37.

При вивченні біотопів видів рептилій вдалось встановити місця їх концентрації. Ящірка прудка прагне до вапняних і гранітних виходів на схилах і на дні балок. Полоз чотиризмугий зустрічається в усіх балках як на відкритих, так і на покритих дерев'янистою рослинністю. Вуж звичайний концентрується на ділянках, що примикають до природної водоїми в балці Роза.

Фауна суспільних комах вивчена досить слабо. В літопису природи за 1999 р. згадується тільки три види з роду *Bombus*. Відловлювали суспільних комах на всіх ділянках заповідної території. Зареєстровано 6 видів джмелів (*Bombus lapidarius* L., *Bombus agrillaceus* Scop., *Bombus terrestris* L.,

Bombus zonatus Smith., *Bombus mucorum* F., *Bombus silvarum* L.) і два види джмелів — зозуль (соціальних паразитів джмелів): *Psithyrus rapestris* F., *Psithyrus barbutellus* Kirby.

Місця найбільшої концентрації джмелів відмічені на схилах балок.

Серед суспільних ос заповідника зареєстровано три види з роду *Pollster*. Оси *P. gallicus* (L.) відмічені у відкритому гніздуванні на дні балки Прусакова. Гнізда знайдені на минулорічних високих стеблах лучних рослин. Вид ос *P. chnensis* був знайдений на схилах балки Орлова і балки Прусакова. Часто в змішаних популяціях *P. gallicus* в усіх будівлях на території заповідника був виявлений *P. clominulus* (Christ).

На території заповідника зареєстровано 150 видів тварин, з них 39 видів занесено до Європейського Червоного списку.

Станом на 2000 рік зареєстровано 9 бізонів, 17 куланів, 13 плямистих оленей, 15 ланей, 2 муфлони.

Завдання заповідника полягає в тому, щоб створити оптимальне життєве середовище для цих алохтонних тварин.

Отже, можна зробити висновок, що рослинний і тваринний світи заповідника "Еланецький степ" — одного з наймолодших в Україні — потребує всебічного вивчення. Значення цього заповідника для збереження природного комплексу надзвичайно велике.

1. Биологический энциклопедический словарь.— М.: Сов. энциклопедия, 1986.— 625 с.
2. Браславська Т. В. Еланецький степ. // Промінь.— 1999.— № 11 (243).— 13 травня.
3. Деркач О. Г., Таращук М. І. Про необхідність створення природного заповідника "Еланецький степ" // Ойкумена.— 1994.— № 1—2.— С. 52—56.

4. Доброчаева О. М. Определитель высших растений Украины.— К.: Наукова думка, 1985.— 357 с.
5. Завірюха Б. В., Шемшученко Ю. С. Рослини Червоної книги.— К.: Наукова думка, 1985.— 276 с.
6. Струк І. М. Диво в степу // Радянське Прибужжя.— 1998.— № 39 (8148).— 8 жовтня.

Pavlenova H. Y.

THE STATE NATURAL RESERVE "ELANETSKAYA STEP"

In the article the history of creation, state and problems of state reserve "Elanetskaya Step" is stated. And also the characteristic vegetative and fauna on territory of reserve is applied.